

„MLADÁ LITERATURA“ PROBLEMATIZUJÍCÍ

Emanuel Mandler

V roce 1960 to bylo jiné. Mladí autoři se účastnili literárních brigád a besed, jejich verše zněly bezstarostně a radostně: „Ó budu křičet pro poledne rudá, / ta, jejichž klouby dmýchají výheň, / do níž jsem vnořil i srdce své / a v níž je žhavím na stožáry antén...“ volal tehdy Josef Hanzlík a nemluvil, zdá se, jenom za sebe. Tito nejmladší, poznamenává Jiří Hájek, začínají „psát docela prostě o tom, čím opravdu žijí, co cítí a myslí. Je to poezie onoho životního pocitu, který byl vyhlášen za neomylnou míru modernosti (ač byl věcí velmi krátké módy), pro nějž se »všechny hodnoty problematizují«? Ale kdepak...“ (Plamen 7/1960).

Po pěti letech Jiří Hájek přiznává (Únava ze skepse, Plamen 9/1965), že se mu mladá literatura zproblematizovala; přinejmenším okruh kolem Tváře. Tvrdí o Tváři, že je nemarxistická, a skutečnost, že je „zatím jen obecně podezíraná z katolizujících tendencí“, jej znepokojuje ne pro neserióznost tohoto „podezření“, ale že je té neserióznosti málo. Pozice dnešního filozofického katolického myšlení jsou, říká, rozdílné: i „relativně velmi pokrokové (dejme tomu Teilhard de Chardin) i silně reakční. Za dnešního stavu věcí zatím nevíme, oč Tváři jde.“

V náznaku, že tedy může jít i o věci silně reakční, problematizuje se Hájkovi Tvář nejen jako časopis, ale i jako část mladé literární generace a literatury vůbec:

„Stojíme před kyselým jablkem, do něhož je nutno kousnout: je možno jaksi de iure připustit, aby v socialistické zemi existovalo cokoli jiného než marxistická kritika, cokoli jiného než literatura v plném smyslu socialistická?“ Tento základní tón Hájkovy stati se týká obecnější, zároveň však nepříjemně konkrétní otázky: administrativních zásahů. Opakovat je znamená přidat „nové nesnáze a výbušniny“. Na druhé straně, jelikož „ne všechny nemarxistické filozofické směry jsou automaticky přímo protisocialistické“, je nutno „rozlišovat souběžce, potencionální spojence i odpůrce“.

Hájkovi nelze upřít jistý druh otevřenosti: jeho reflexe se nepokoušejí zastírat, že se tu o literárních záležitostech pojednává z hlediska použití velice reálných mocenských zásahů. Upřímnost tohoto kroku do hluboké a temné minulosti (i autorovy) je ovšem jistým způsobem zálučná. O tom, které literární projevy by se měly zakázat, uvažuje Hájek oklikou, tím, že přemýšlí, které by se zakázat neměly. V pozadí úvah o tom, která

literatura by se měla „připustit“, prezentovaných jakoby z hlediska pokroku marxistického myšlení, se skrývá autorův názor, že existuje literatura, která by se připustit neměla. Jestliže se marxismus opravdu „začíná znovu stávat nástrojem nikdy neuzavřeného, stále se vyvíjejícího poznání skutečnosti“, není na čase připomenout marxistovi Hájkovi, že je tedy třeba zacházet s marxismem opravdu jako s nástrojem poznání?

Je jistě zajímavé, že Hájkův pokus zproblematizovat mladou literaturu vede naopak k pořádné problematizaci Hájkova mocenského a administrativního postoje. Zdá se, že s mladou literaturou se muselo za poslední léta něco velmi podstatného stát, neboť v konfrontaci s ní se problematizují i jiné postoje, východiska, a dokonce i akce. Mám na mysli připravené „setkání mladých spisovatelů evropských socialistických zemí“, o němž je Tváří uloženo pojednat.

V tomto případě jde ovšem o akci, která není namířena proti nikomu a ničemu. Nebylo by ani možné, aby plnila nějaký podobný účel, protože vůbec není schopna něco splnit. Předem byla pečlivě, až minuciózně nepřipravena, od data setkání přes témata referátů až po nejasnost, kdo se má setkání zúčastnit. Výjimku tvoří pouze tzv. „teze“, jejichž beletristická hodnota je mimo jakoukoli pochybnost. Proč se něco takového pořádá, to vlastně nikdo řádně neví.

A přece stanovisko, z něhož vzešla příprava tohoto na první pohled tak neškodného setkání, se příliš neliší od mocenského postoje Jiřího Hájka. Vnější vývoj literatury posledního období, bohatý na všelijaké rušné příhody, zatlačil v obecném povědomí do pozadí fakt, že kategorie bezprostředních zásahů *není* pro mocenskou a administrativní manipulaci literárního života přece jen kategorií základní. Pohodlnější než zasáhnout „potom“ je zasáhnout předem, to znamená nezasáhnout vlastně vůbec, ale zařídit věci tak, aby se pokud možno nic nedělo. Co však počít, jestliže z *postavení* (například v SČSS) vyplývá povinnost pořád něco organizovat? Tedy: právě postavení umožňující mj. manipulaci s prostředky, jichž by se mělo použít k něčemu prospěšnému, poskytuje současně možnost organizovat akce tak, aby byly, a přitom aby z nich nic nevzešlo – jsou uzavřeny samy v sobě. Lze se divit, že akce tohoto druhu korespondují s charakterem „bezbřehého, amorfního, nijakého »středního« proudu literatury“ (Lopatka)?

Jestliže Hájkovi se mladá literatura začala z hlediska jeho mocenského postoje nebezpečně problematizovat, je pro administrativní postoj, spočívající v pozadí připravovaného setkání, charakteristické, že ji chápe stále stejně jednoduše a neproblematicky jako před dávnými pěti lety.

Bylo by zbytečné tuto „mladou literaturu“ přeceňovat, co umí, na to se názory dosti různí. Avšak právě v tom je jedna z nejpodstatnějších

změn: diferencované hodnoty, které mladá literatura vytváří, jsou dnes předmětem sporů uvnitř jí samé. To je ten krutý paradox literárního vývoje, že literatura jako soubor původních, kritických a teoretických hodnot vzniká zpravidla tehdy, když je schopna sama sebe jako literaturu problematizovat. Zpravidla také, nejde-li o flagelantství či exhibicionismus, je to důkaz určité elementární síly.

Když se však mladá literatura domáhá svého práva na existenci tím, že je uvádí v pochybnost, nemůže se tváří v tvář takovým podnikům a uspořádáním, jako je „setkání“, vyhnout také problematizaci podmínek, v nichž vyrůstala a jež v jisté míře dosud trvají. I většina té tvorby, jež vzniká vedena upřímným úsilím, zůstává poplatna poprašku těchto vnějších podmínek; a ten, kdo se nevyhýbá problematizaci sebe sama, rozhodně se nesmí vyhnout problematizaci podmínek, v nichž žije a tvoří.

Z tohoto hlediska rádi připustíme, že chystané setkání mohlo dokonce za určitých předpokladů vyjít vstříc potřebám mladé literatury – kdyby totiž bylo uspořádáno v rámci důsledného úsilí vyrovnat se s nedostatečností styků naší literatury s literaturou zahraniční. Je dnes zbytečné dokazovat, že se naše literatura vyvíjela v uplynulém období mimo evropský a světový kontext: je to zřejmé právě tak, jako že tato skutečnost postihla nejvíc mladé autory. Nikoli však nedostatek symposií vedl k této odtrženosti, nýbrž celní bariéra ždanovovské estetiky, která střežila naše hranice dokonce i před Beckettem, Ioneskem, Heissenbüttele, Pasternakem, Sartrem a mnoha jinými a dalšími. A jelikož nedostatek symposií obtížnost orientace v současné světové literatuře nezpůsobil, nemohl by ji ani případný nadbytek symposií odstranit. To se může stát pouze zintenzivněním a zlepšením překladatelské politiky (přibližně ve smyslu úvodního článku prvního čísla *Tváře*) a na základě přímého styku se zahraniční literaturou v originálním znění. (Rozšíření distribuce zahraniční literatury pomocí prodeje ve větších městech by tomu jistě napomohlo.)

Avšak problematičnost vnějších podmínek, v nichž vyrůstali a zráli mladí autoři, spočívala ještě v něčem jiném. Dnes se snad již může zdát neuvěřitelné, že tzv. boj proti *kosmopolitismu* měl neblahé důsledky pro vydávání *české* moderní literatury a pro přístup k ní. Naše dnešní situace však z předchozí vyrůstá a koneckonců – přes obdivné hlasy, co vše se napravuje, rehabilituje apod. – ji na vyšší úrovni reprodukuje. Před deseti až patnácti lety jsme se proto mohli tak nezvratně přesvědčit, že hry J. K. Tyla nemají dnešku takřka co říci, poněvadž se hrály napořád – a zatím například dramata K. Čapka nevycházela ani knižně. Dnes se již podařilo učinit z Karla Čapka bezmála stejně oficiálního autora, jako byl za první republiky (viz příslušné *symposium*), zato však nakladatelství zapomínají

na spisy jeho tak významného bratra. Franz Kafka psal v Praze, proslavil toto město jako málokdo jiný, a dodnes je u nás vydána jen část jeho díla (zato však byla uspořádána příslušná *konference* s mezinárodní účastí). Máme vydány spisy Aloise Jiráska, a na sebrané spisy Ladislava Klímy (přestože jsou prakticky připraveny) se nepomýšlí. A budou-li pro vydávání krásné literatury i nadále platit nepřiměřená kritéria, budeme na díla Durychova, Zahradníčkova, Florianova a Demlova čekat hodně dlouho.

Námítka, že stav, o němž hovoříme, nepostihoval a nepostihuje všechny stejně, že jako vždy záleželo na zájmu a schopnostech každého jednotlivce zjednat si přístup k příslušným dílům, je sice oprávněná, ale dílčí. Neboť ještě víc než její konkrétní projevy váží abnormální situace sama, situace, kdy určité hodnoty, problémy i celá díla, jsou vyňaty ze hry. Situace, v níž jsou některé hodnoty tabuizovány, a proto se nevydávají, situace, kdy je k publikování vlastní tvorby třeba kompromisu – anebo kdy je nutno uchýlit se do ústraní, jež obvykle nesvědčí ani schopnějším a nejschopnějším; i to se tehdy prokázalo.

Tyto tzv. podmínky je proto třeba problematizovat i co do jejich vnějškovosti ve vztahu k tvorbě. Jestliže většina tvorby není prosta jejich mnohdy dalekosáhlých vlivů a zásahů, pak ony samy jsou v jistém smyslu přímo výsledkem toho, co se právě v literatuře děje. Za dnešní situace je ovšem ještě možné, aby nakladatelství odmítala věci, které již nesporně dávno měly vyjít (Kolář, Hiršal, Zedníček); ať by se však sebevíc snažila, nemohou vydávat jiné špatné současné knihy, než které autoři píší. Podobně přece autoři, zejména kritici a teoretici, velmi významně ovlivňují, jaké překlady se u nás vydávají, co z dědictví moderní české literatury vyjde a co nikoli. Bylo by proto docela projevem zbytečně negativistického postoje, kdyby mladí autoři nechtěli ediční podmínky, jež problematizují, pozitivně ovlivnit. Ostatně chuti by bylo dost, je jen třeba dostat příležitost. V souvislosti s mladou literaturou jde alespoň o samostatnou edici, o nové literární časopisy a o výhodnější formy sdružování.

Edici, kterou mám na mysli, by řídili přímo zástupci mladých autorů. Tato edice, oproštěná od těžkopádné schvalovací nakladatelské procedury, by se ovšem neomezovala na tvorbu mladé generace. Kromě knížek starších autorů, které ještě z různých důvodů nebyly vydány, by zahrnovala rovněž reedice děl české moderní literatury a vydávání literatury překladové; také původních i přeložených děl z oboru literární vědy, filozofie a politiky. Tím, že by vyjadřovala zájmy a potřeby mladé generace, mohla by významně přispět k normalizaci literárního života.

To se týká rovněž nových literárních časopisů. Ukázalo se, že požadavek, aby jediný časopis (Tvář) reprezentoval mladou literaturu v celé

rozrůzněnosti jejích cílů, názorů a snah, je iluzorní právě tak, jako musela ztroskotat například někdejší snaha, aby jediný časopis (Plamen) reprezentoval celou českou literaturu. V současné době vzniká množství uměleckých skupin a směrů s rozličnými programy a cíli; počet jejich žádostí o časopis bude jistě stále stoupat. Bylo by proto žádoucí, kdyby Svaz čs. spisovatelů založil nové časopisy nejen tištěné, ale i rotaprintové – o nevelkém rozsahu, nízkém nákladu a vyžadující zanedbatelné výrobní náklady.

Tyto potřeby, až příliš organicky vyplývající ze současného stavu, vedou ovšem k další problematizaci. Budou-li tyto podněty realizovány, kdo se má starat o edici a nové časopisy? Existuje nějaká možnost, aby se mladí autoři sdružili k těmto a podobným činům? V rámci Svazu čs. spisovatelů těžko. Mladí autoři (mnozí ještě ani nevydali knížku) nevyhovují často podmínkám jeho stanov pro členství, a pokud vyhovují, stávající praxe příliš často zabrání, aby se členy Svazu skutečně stali (Hejda, Wernisch, Misař a další). Přitom by bylo nelogické podnikat cokoli mimo a přes Svaz čs. spisovatelů; jemu přísluší starost o literaturu a její podmínky. Řešení však již víceméně existuje – v základajícím se Aktivu mladých, v němž se mají sdružovat všichni mladí autoři, ať již jsou členy Svazu, nebo ne. Aktiv mladých by mohl vytvořit ideální podmínky pro spojení dosavadní instituce – Svazu čs. spisovatelů – s aktivitou mladé literatury.

(1965)

TVÁŘÍ V TVÁŘ TVÁŘÍ

Jan Trefulka

Už léta se v uměleckých kruzích mluví o potřebě „normalizace“ poměrů. Nenormálnost spočívá v podstatě v tom, že nad časopisy i autory, kteří mají na uměleckou práci a její postavení ve společnosti poněkud jiný názor než marxistický v úzkém a zastaralém slova smyslu, nebo zastávají stanovisko nemarxistické, snáší se stále hrozba striktního opatření.